

İnsan, Doğal Hakları ve Devlet: Postmodern Çağda Klasik Liberal Değerleri Yeniden Anlamak*

Melih Demirtaş**

Öz

Bu makalede, günümüzde çoğu yönüyle devlet tekeline girmiş “modern” kavramının ve modernist toplum sahalarının daha fazla sorgulanır hale geldiği “postmodern” yeni çağda, klasik liberalizmin temel değerlerinin, ‘insan’ yararına hâlen yol gösterici olduğu vurgulanacaktır. Bu bağlamda, devlet ve devletçilik idealleri, tek taraflı çıkarlarını koruyacak şekilde hareket eden *Makyavelist* bireyler topluluğunun faydacı bir doğal ürünü müdür? Keza, bu surette hayat bulan *Hobezyen* bir *Leviathan* mıdır? Yoksa günümüzde daha kabul edilebilir şekliyle, modern devletin kaynağı sayılan *Weberyan* öğretinin öngörebileceği üzere, mekanizmayı bozmamak adına duygulardan arındırılmış rasyonel fayda ve çıkar hesabını en iyi yapan bir makine midir? Bu ana sorunsal etrafında disiplinler-arası bir yaklaşımla Devlet’in, modern dönemde tüm bu belirtilenlerden bir nebze almış olabileceği iddia edilecek, insan eliyle yaratılan yapay kutsiyetler arkasında, yine insanı karamsar bir evrime zorlayan devlet adına yapılan tüm eylemlerin ise, yeni çağın ‘yıkıcı’ olabilecek etkileriyle değil, Locke’cu perspektiften liberal doğal haklar ve yeni postmodern bireyciliğin birleşiminde, daha kabul edilebilir bir ölçüye çekilebileceği savunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Postmodernizm, Klasik Liberalizm, Doğal Haklar, Rasyonel Faydacılık.

Human, Natural Rights and the State: Reconsidering Classical Liberal Values in the Postmodern Age

Abstract

In this article, it will be emphasized that the basic values of classical liberalism are still guiding for the benefit of ‘human’ in the ‘postmodern’ new era, where the concept of “modern” has become a state-monopoly in many aspects, and the components of modernist society are becoming more questionable. In this context, are the ideas of the State and statism a utilitarian natural product of a *Machiavellian* community of individuals acting to protect their unilateral interests? Likewise, is it a *Hobbesian* Leviathan that comes to life in this way? Or, in its more acceptable form today, is State a machine that is free from emotions and makes the best rational calculation of benefit-interest in order not to disrupt the mechanism, as can be predicted by the *Weberian* doctrine, the source of the modern state? With an interdisciplinary approach around this main problematic, claiming that State may have taken a little bit of all of these in the modern era, it is argued that all actions carried out on behalf of the state, which force people to a pessimistic evolution behind the artificial sanctities created by human-hands, can be brought to a more acceptable level not by ‘destructive’ effects of the new age, but by the combination of liberal natural rights from a Lockean perspective and new postmodern individualism

Keywords: State, Postmodernism Classical Liberalism, Natural Rights, Rational Utilitarianism.

*Liberal Düşünce Topluluğu tarafından düzenlenen 2023 Kazım Berzeg Makale Yarışmasında birincilik ödülüne layık bulunan makalenin hakem incelemesinden geçirilerek revize edilmiş halidir.

**Doktor Adayı/Bağımsız Araştırmacı | melih.demirtas@metu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6206-1349 | DOI: 10.36484/liberal.1296914
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 29, Sayı:113, Kış 2024, ss. 55-74.
Gönderim Tarihi: 14 Mayıs 2023 | Kabul Tarihi: 18 Aralık 2023

Karın siyah olduğunu kanıtlayacak kadar bilgili ve incelikli filozoflar da vardı; yani beyazın siyah olduğunu kanıtlamak istiyorlardı. Böylece toplumların söylem, konuşma ve öğretim araçlarını ortadan kaldırma avantajına sahip oldular; öte yandan, [anılan düşünürler] büyük bir sanat ve incelikle, kelimelerin gerçek manalarını değiştirmekten veya karıştırmaktan başka bir şey yapmadılar ve sonuç olarak dili, kendi kusurlarıyla birlikte olması gerekenden daha az kullanışlı hale getirdiler (Locke, 1817 [1689]: 27-28).

Giriş

Tarih boyunca yapay surette güçlenerek temel görevi olan ‘insan’ı korumak yerine, ona daha fazla nasıl yeni yükler yükleyebileceğine dair yeni yollar arayan ve bu amaçla son yüzyıllarda ‘modernist’ unsurları da kullanmaktan çekinmeyen devletler ve yönettikleri toplum idealarına karşı, doğal haklar ekseninden liberal ve postmodern fikriyatı harmanlayan eleştirel bir yaklaşım mümkün müdür? Bu ana soru etrafında ve özde klasik liberal fikriyatı takip eden aydınların çizdiği yol ekseninde, modern devletin geçirdiği evrime ve postmodern bireyciliğin çokça bahsedilen sakıncalı yönleri yerine olumlu olabilecek taraflarına bu çalışmada odaklanmayı hedeflemekteyiz. Bahsi geçen postmodern fikriyat, makalemizde, farklı bir ‘aydınlanma’ çağı için yardımcı bir unsur ve ulus-devletin rasyonel değerleri ve ‘doğal haklar’ kavramını kendi faydacı ekseninde erittiği ‘modern dönemin’ birey yararına aşılmasında, içinde bulunduğumuz çağ da niteler vaziyette kullanılacaktır. Sadece devlet işlerinde değil, özel ve profesyonel yaşam alanlarında hatta aile ilişkilerinde farklı şekillerde zuhur edebilen mutlakiyetçiliğe veya otoriter hiyerarşiye karşı, John Locke’un (1632-1704) öncülü olduğu Klasik Liberalizm öğretilerine paralel açıklamalar ve buna bağlı olarak insana ait bölünmez ve devredilemez doğal haklar önemli yol göstericimiz olacaktır.

Bu meyanda, takip eden bölümlerde öncelikle kimileri için hâlen karışık anlamlar içeren postmodernizmin insan ve birey lehine manalarına dikkat çekeceğiz. Ardından sadece fikrîsel bir bütünlük olarak değil, aynı zamanda hayatın tam da ortasında bireye, yaklaşık 400 yıldır fikri düzlemde şekil veren liberalizmin oynadığı önemli rolden, geçirdiği tarihsel evrime atıfla bahsedilecektir. Bireyin, hak, hukuk ve adalet silahlarıyla sadece politik ve iktisadi değil, sosyal, kültürel ve düşünsel manalarda da tek vücut olabilen ve hayatın her aşamasında belirebilen modern, ancak bir o kadar da ‘yapay’ otoriteye karşı mücadelesi, sadece Siyaset Bilimi ve Siyaset Felsefesi değil, Uluslararası İlişkiler, Tarih, Sosyoloji ve Psikoloji gibi farklı disiplinlerden katkılarla disiplinler-arası (*interdisipliner*) bir metotla ele alınmaya çalışılacaktır.

Sonuç olarak, makalenin temel hedefleriyle paralel surette, günümüzde, modern ulus-devlet adına yapıldığı iddia edilen, ancak bireye karşı tek taraflı ve 'hegemonik' diğer bir deyişle 'bireyi baskılar' nitelikler taşıyan hamlelerin git gide daha fazla sorgulanmaya devam ettiği çoğulcu "postmodern" düzlemin ve bununla beraber gelen "Postmodern Liberalizm" tartışmalarının (Szahaj, 2005; Cremin ve Roberts, 2011; Mara ve Dovi, 1995) daha rahat kavranılması için kapı aralanabileceği ve bu yöndeki yeni çalışmalara zemin hazırlanabileceği ümit edilmektedir.

Postmodernizm ve İnsan

2. Dünya Savaşı'nın (1939-1945) yıkıcı etkileriyle sarsılan dünyada, modernizmin hala açıklığı ve sadeliği savunur görüldüğü, ancak ulus-devlet rekabetinin hız kesmediği 20. Yüzyıl'ın ikinci yarısında postmodernizm, muhalif ve bir o kadar birey temelli yeni bir akım olarak karşımıza çıkar (Butler, 2002). 'Ulus, milliyet, etnisite, vatan, dini aidiyet' gibi literatürü ve pratik gerçekliği güçlü, ayrıca tarihsel manada kökleşmiş kavramlara dayalı öğretilerden çok daha karmaşık ve daha çelişkili anlamlar içerdiği düşünülen ve muhalif duruşuyla çoğu zaman 'sol' hatta 'radikal sol' düşünceyle özdeşleştirilen postmodernizm, esasen her tür beşeri toplumun ve komünitenin insan üzerinde yarattığı baskı ve gerilimi reddeder bir pozisyonda gelişmeye devam etmiş, beraber görüldüğü 'Sol'a ait katı toplumsal birliktelik, yerleşik ideolojik/sosyal kültür ve topluluk kurallarıyla da uyumsuz bir nitelik kazanmıştır. Bu yönleriyle 20. Yüzyıl düşünce pratiğindeki 'sağ-sol', 'realist-idealist', 'sosyalist-liberal' gibi hiç bir modern ve rasyonel tabana veya ikiliğe (*binarism*) uyum sağlayamadığından, pek çok karar alıcıya ve fikir önderine göre muteber bir düşünce pratiğini de ifade etmemiş ve hafife alınmıştır. Sonuç olarak literatürde postmodern yönelim, başta 'dil'in kullanımı ve insanın 'dil' yoluyla ürettiği 'söylem'in gücü üzerinden kimi zaman 'absürt' ve hayata dair farklı bir bakış açısı olarak tanımlanmanın ötesine geçemez görünmüştür (Lyotard, 2014; Kahraman, 2002).

Öte yandan, postmodern düşüncenin özünün, 19. Yüzyılın ikinci yarısında Friedrich Nietzsche'nin (1844-1900), "hakikat, dil ve toplumla ilgili iddialarıyla başladığı" söylenebilir (Kuznar, 2008: 78; Nietzsche, 1954); ve uzmanların da üzerinde birleştiği üzere bu iddialar, bilginin temellerine ilişkin daha sonraki tüm postmodern ve geç-modern eleştirilere kapıyı aralamıştır (Salberg, Stewart, Wesley ve Weiss, 2014). Nietzsche üzerinden o dönemin birey karşıtı güç öbeklerine karşı aralanan kapılardan, 20. Yüzyılın meşakkatle geçmeye devam eden dönemlerinde bilhassa Fransız ve Kıta Avrupası geleneğinden gelen Jacques Derrida (1930-2004), Michel Foucault (1926-

1984), Jean-Francois Lyotard (1924–1998) gibi düşünürler ilerlemiş olup, adı geçenlerin çalışmaları 21. Yüzyıl çağdaş postmodernlerine de ilham vermeye devam etmektedir. Bu çerçevede, Ernest Gellner'in de aralarında bulunduğu önemli sosyal bilimciler için postmodernizm, 'sömürgecilik' sonrası insanın 'arınma' dönemine tekabül etmekteydi (Gellner, 2003: 26). Ulus-devletlerin hâkimiyetleri ve yeni sömürü biçimleri adına fazlasıyla kullandıkları 'modernizm'in tek taraflı fikir ve değerleri, belki bu yönüyle, aşırı 'bireyci', 'kaotik' ve 'bilinmez' olarak değerlendirilen postmodernizm kavramını hafife almaya devam etmiştir (Butler, 2002). Bununla birlikte, gerçek-üstü '*meta*'-evrenlerin dahi git gide popülerleştiği yeni dönemde, dijitalleşme sonrası bireyin kazandığı yeni özgürlük alanları ve ifade biçimlerine ilave olarak, uzman tahminlerinden uzakta vuku bulmaya devam eden iklim krizi, depremler, seller, terörizm, salgın hastalıklar gibi büyük sınamaları müteakip, bu defa günümüz tartışmalarında postmodernizmin külliyen reddi veya hafife alınmasının doğru olmayacağını düşünenlerin sayısında da artış yaşandığı bir hakikattir (Der Darian, 2009; Ashley, 1991; Thompson, 2017).

Mevcut 'konfor alanları'nı terk edemeyen bazı bireylerin arkasına saklandıkları çoğunlukla kamuya mal edilen toplumcu veya ulusalcı değerlere tezat surette evrilmeye devam eden postmodernizm bu manada, önemli bir "tepki" veya muhalefet kaynağı olarak görülmelidir. Doğası gereği anti-otoriter olan ve herhangi bir yapının tek taraflı hâkimiyetini tanımayı reddetme üzerine şekillenen postmodernizm, belirttiğimiz şekliyle 20. Yüzyıl Fransız düşünce geleneğinden Jacques Lacan (1901–1981) gibi isimler başta olmak üzere, Avrupa'dan pek çok düşünürün görüşleriyle 'birey'in kendini ifade ettiği başta sanatın her kolu olmak üzere sayısız alanda var olmaya devam etmektedir. Örneğin, postmodernizmde Sigmund Freud'un psikiyatrisi de yeniden incelenerek, ona çağdaş bir entelektüel önem verilmiş, buna göre insanda "bilinç-dışının" ilkel olmaktan çok, yapısının, bilinç kadar karmaşık ve sofistike olduğu öne sürülmüş ve rasyonel ve irrasyonel arasındaki geleneksel sınırlar da bu şekilde sorgulanmaya başlanmıştır. Bilinç-dışının, bilinç-dışı ile bilinç arasında bir 'söylem'e izin veren ve bilinç-dışının, bilinç-dışına dair deneyimimizde rol oynamasını sağlayan adeta yeni bir dil gibi yapılandığı ifade edilmiştir (Tate Museum, 2023). Burada, bir sonraki bölümde irdeleneceğimiz liberalizmle de uyumlu surette temel odak noktamız, gerek bilincin gerek bilinç-dışının yani hem rasyonelliğin hem irrasyonelliğin bireye yani insana ait olması hâlidir. Onun dışındaki aile, toplum, devlet, her hangi bir farklı komünitenin bu güce diğer bir deyişle bireye, aklına, hatta akıl ötesine veya hayal gücüne müdahale etme ve değiştirme yetkisi de bu çerçevede postmodernizm için temel konu başlıklarından ve eleştiri alanlarından biri olmalıdır.

Anılan sorgular ve muhalif tarz, şüphesiz 20.Yüzyıl'ın ikinci yarısında başlayan ve hala artarak devam eden 'iletişim' ve 'veri' çağında daha popüler hale gelmiş, insanlığın ideolojik tarihinde birey karşıtı yerleşik düzene karşı bir tür direniş olarak nitelendirilmiştir (Ashley, 1991). Çoğunlukla sanatta ve mimaride bir akım olarak değerlendirilen postmodern yorumlama, muhalif bir tarz olarak 1960'lardan sonra aydınlar arasında giderek daha yaygın bir kelime hâline gelmiş olsa da, bu makalede savunulduğu üzere, günümüzde bu terimden politik ve toplumsal teoriler bağlamında ve disiplinler arası boyutta da daha fazla faydalanılması gerektiği değerlendirilmektedir.

Karikatür: "Modernism & Postmodernism", Çizer: Judy Horacek,

Kaynak: <https://decombo.com/modernizm-postmodernizm-nedir-arasindaki-farklar/>.

Erişim tarihi: 1 Eylül 2023.

Makalemizdeki mevzu bahis faydalanmada, Jameson'un da belirttiği üzere, "Batı modernizmde" çoğunlukla birey aleyhine ve aynı ölçüde devlet dâhil pek çok farklı komünite lehine sorunlu bir gidişatın var olması önemli bir etken faktör durumundadır (Jameson, 2001: 64). Bu hususu çok kısa bir şekilde özetleyebilecek yukarıdaki karikatürde de görüleceği üzere, modern anlamda "ben bir dâhiyim" demek bile, postmodern yorumlamada bu duruma içten inanın sürdürüğü halleri içerebilir, ancak bu inanış, "dâhilik" mefhumunun dahi içinde bulunduğumuz koşulları oluşturan başka diğer yapılara (kültür, toplum, devlet vb.) göre tanımlandığını, doğal olarak bu inanışı doğrudan savunamayacağımızı hususunu değiştirmemektedir. Bu minvalde, evrensel doğrulara ve genel kabul görmüş kurallara yönelik "eleştirel düşünme tarzı" olarak ileri sürülen postmodernizm, kimilerine tüm yapıların kökten değişimini içeren, özünden uzak ve çoğunlukla yeni rasyonel çıkar alanlarının oluşumunu ifade

eden “radikal” çözümlere işaret eden bir metoda da dönüşebilmektedir. Öyle ki, pek çok bilim insanı için postmodern çözümler hâlâ yerleşik normlara ve mekanizmalara zarar verebilecek problematik bir alandır. Muteber bilim insanlarının ve akademisyenlerin bu terimi kullanmaları, eser vermeleri ve düşünce pratiğinde bulunmaları da bu nedenle mümkün görünmemiş, bu tür çalışmaların belli ‘marjinal’ kesimlere bırakılması uygun addedilmiştir.

Öte yandan, statükodan ve güç hiyerarşisinden beslenmeye devam eden Batı dâhil modern dünya pratiklerinde, ‘öteki’ne karşı Şarkiyatçı veya diğer bir deyişle Oryantalizm tabanlı üstüncülük fikriyatının hız kesmediği de gözlemlenen bir hal almıştır (Said, 1978). Dünya’nın pek çok yerinde devam eden hak ihlallerini besleyen anılan statüko göz önüne alındığında, postmodern yaklaşım salt yıkıcı bir düşünce bütünü olarak değil, bireyin “temsil sorununa odaklanan ve temsiliyetin yollarını araştıran eleştirel bir tutum” olarak da değerlendirilebilir mi? Bu soruya odaklanan yeni çalışmaların artması elzem görünmektedir (Çalkıvık, 2017). Dünya siyasetinin hangi egemen çevrelerin iktidar ilişkilerini devinim halinde yeniden ürettiğinin belli olmadığı bir konjunktürde, ‘farklı’ görünen varoluşlar, düşünme ve eylem biçimleri sürekli surette ‘marjinalleştirilmekte’, çıkar lehine topluluk normu hâline gelen belirli eylem biçimleri ise sebepsiz yere ‘meşrulaştırılmaktadır’. Anılan sorunsal, postmodernizm için temel meselelerden biridir.

Sonuç olarak, postmodernizmi, henüz büyük bir teori bütünü olarak olmasa da, üstüncü Oryantalizm tabanından da beslenen bir takım sakıncalı ulus devletler pratiklerinden (Huntington, 1993: 22-24) ve bireyi baskılayan topluluk ruhunun yerleşik eşitsiz ilişkilerinden kaçınmak için bir fırsat olarak niteleyebiliriz. Postmodernizmle doğan söz konusu fırsat alanının, modern devletin elinde geçirmeye devam ettiği evrim sürecinde yaşadığı sıkıntıları bariz olan liberalizm ve bilhassa ilk önce bireyin doğal haklarını önceleyen klasik liberalizm için de bir şans olarak adlandırabileceğiz. Bu ön kabulde, bir sonraki bölümlerde liberalizmin evrimsel gelişimine odaklanarak ‘post-modern birey’e evrim sürecinin aşamalarını daha net irdelemeye çalışacağız.

Liberalizm ve İnsan

Liberal geleneğin ortaya çıktığı ilk sistematik açıklamaları 17. Yüzyıl İngiltere’sinde, merkezi otoritenin insan temelli sorgulandığı bir dönemde buluyoruz. Özellikle bu dönemde Thomas Hobbes (1588-1679) bireycilik akımının öncül isimlerinden biri olarak belirir. Hobbes’un insanlığın durumu hakkındaki varsayımları ise onu, insan yaşamının ulaşabileceği “en yüksek iyi” ya da “nihai mutlu son” gibi doğrudan klasik kavramları reddetmeye yöneltmiş,

adı geçeni, dış politikada da günümüz realist düşünürleri için Niccolò Machiavelli'yle birlikte (1469-1572) çokça başvurulan karamsar bir ideolog hâline getirmiştir. Genel olarak *Hobezyen* inanca göre her insan daima kendi menfaatini düşünerek hareket eder (Hobbes, 1996). *Hobezyen* bireyciliğin radikal modernliği, doğal son veya nihai neden hakkındaki klasik fikirlerin reddedilmesinde vücut bulur, bu nedenle Hobbes, Aristotelesçi insan refahı kavramını, kendini gerçekleştirme durumu olarak revize etmiştir. Hobbes'un devleti ana oyuncu yaptığı karamsar tablosuna karşı, liberalizme olan yakınlığı ise tavizsiz bireyciliğinde mevcuttur (Gray, 1995). Bununla birlikte, aynı zamanda, doğa durumundaki tüm insanların eşit özgürlüğüne ilişkin inancında ve tamamen kalıtsal bir siyasi otoriteyi reddetmesinde de Hobbes'un liberal fikriyatla biçimlendiği söylenebilir.

17. Yüzyıl'da Hobbes'la bazı ideolojik benzerlikler taşıyan bir başka isim de liberal geleneğe Hobbes'tan daha yakın görülebilecek Benedict de Spinoza'dır (1632-1677). Her iki filozof, insan ve toplumla ilgili bazı varsayımları paylaşırsa da, Hobbes'un bireyleri dizginleme yolunda otoriter düzene meyleden ve daha güçlü yönetimlere kayan görüşleri yerine Spinoza fikriyatında ifade ve örgütlenme özgürlüklerinin güvencesi olan demokrasi düşüncesi daha belirgindir. Bununla birlikte, ne Spinoza ne de Hobbes liberalizminde, insan ilişkilerinin açık bir geleceğe doğru belirsiz bir gelişmeye evrilmesi yönünde ortak bir kanaat yoktur. Başka bir deyişle, Hobbes'a göre bireylerin özgürlüklerini mutlak surette kullandığı sivil toplumlarda, savaş barbar halini her daim gösterecek ve bir doğa durumuna geri düşülecek, Spinoza için ise gerçek manada özgür insan her zaman ender bulunabilecek, bireyler akıllarından çok sadece haz, tutku ve yanılsamaları tarafından yönetileceklerdir (Spinoza, 2002: 62-65). Dolayısıyla John Gray'in de ustalıkla özetlediği gibi önemleri reddedilemeyecek bu iki düşünür ve destekçileri, özgürlük ve aklın insanlar arasında kural hâline gelebileceğine dair liberal inancı paylaşmadıklarından, ancak "liberalizmin habercisi" sayılabileceklerdir (Gray, 1995: 11-12).

Bir diğer 17. Yüzyıl İngiliz düşünürü John Locke (1632-1704) ve eserleri ise bugün kabul ettiğimiz klasik liberal fikirlerin temelini meydana getirmiştir. Düşünürün özellikle "Yönetim Üzerine İkinci İnceleme: Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni Boyutu ve Amacı Üzerine Bir Deneme" adlı eseri liberal bakış açısını belirginleştirmiştir (Locke, 1773 [1689]). Uygulama düzeyinde, örgütlenme özgürlüğüne, özel mülkiyete ve monarşik mutlakiyetçiliğe karşı hukukun üstünlüğü altında güçlü bir parlamenter hükümet iddiasına dayanan söylemler insanlık tarihi için de önemli dönüm noktasıydı. Böylece Locke, hukukun üstünlüğü altında eşit, ortak bir amaç dışında birbirine bağlı, ancak birbirlerinin haklarına saygıyı paylaşan özgür insanlardan oluşan bir toplum olan "sivil

toplum” kavramını kuramsallaştırdı ve somutlaştırdı. Locke’un temel düşünceleri, 19. Yüzyıl liberalizmine diğer bir deyişle daha fazla çıkar, fayda ve uluslar arası rekabetin etkili olmaya başladığı döneme kadar devam etti.

Bu makalede de temel olarak benimsendiği üzere, Locke’un doğal haklar doktrini, esasen 19. Yüzyıl’dan itibaren artarak hissettiğimiz ulusların tekil rekabetiyle bireylerin ezilmesi ve yok olması çıkmazına sürüklenmemizi engellemektedir. Yalnızca ilahi doğanın ifadesi olan doğal hukuk anlayışı da bu noktada bizlere yardım etmektedir. Locke’a göre doğal haklar, ilahi gücün bize verdiği doğal yasalar çerçevesinde yaşamlarımızı korumak ve sürdürmek için ihtiyaç duyduğumuz koşulları somutlaştırır. Bu yasalara göre, özgürlük ve mülk edinmemiz gibi temel haklarımıza kimsenin karışmaya hakkı bulunmamaktadır.

Hobbes ve Spinoza gibi daha önceki bireyci yazarlarda eksik görünen insanın net bağımsızlığı, hukukun üstünlüğü ve hukukla korunan özel mülkiyet ilkesi Locke’u onlardan ayrı ve belirgin kılmaktadır. Locke’un devlete olan yaklaşımı da tam da bu bağlamda belirginleşir ki, özgür bireylerin egemen bir otoriteyi kendi istekleri doğrultusunda yarattıklarını, zira doğa durumunda kendi davalarında nesnel birer hakem veya yargıç olamayacaklarından, doğa hallerinden sivil ve medeni bir birlikteliğe hakkıyla geçebilmek için bir hükümete, temsilciye veya siyasi bir otoriteye ihtiyaç duyulabileceğini belirtmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki anılan klasik liberalizm anlayışında bahsedilen söz konusu insan inşası örgüt, “minimal bir devlet” veya hakların hassas zamanlarda koruyucusu olan “gece bekçisi bir devlet”ten başka bir şey değildir (Yayla, 2008: 42-43).

Şüphesiz, liberalizm üzerinde pek çok diğer ekol ve önemli düşünürün katkısı ve yaklaşımı belirleyici olmaya devam etmiştir. Örneğin, İskoç geleneği, İngiliz geleneğinden farklı olarak tarihsel bağlama takılı kalmadan liberal ilkelerini kapsamlı bir insani sosyal gelişim ve sınırlamalar ile açıkladı. İskoç David Hume’un (1711-1776) şüpheli liberalizminde, insanların sınırlı iyilikseverliği ve entelektüel yetersizliklerinin kaynakların değişmez kıtlığına yol açtığının, bunun da adaletle duyulan ihtiyaca işaret ettiğinin altı çizildi (Lee, 1968: 401). 18. Yüzyıl İngiliz geleneğinde ve ayrıca tüm liberal teoride etkili olan Adam Smith (1723-1790) ise, İskoç dönemdaşlarından farklı olarak salt insan rasyonalizmine dayalı açıklamalara karşı çıkmış ve bireyler arası işbölümünün önemini vurgulayarak, bunun insan zihninin bilinçli düşünmesinin bir ürünü olmayıp, insanlar arasında gerekli malların mübadelesi sürecinde ortaya çıktığını, bu mübadelenin esas olarak insan doğasından kaynaklandığını ünlü eseri “Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri” (1776) adlı eserinde ifade etmiştir (Smith, 2022).

18. Yüzyıl'da liberal teoriye önemli katkılarda bulunan farklı ülkelerden farklı felsefelerin yükselişine de tanık olunmuştur. Baron de Montesquieu (1689-1755), bu yönde Fransa'da aydınlanmanın önemli simalarından biriydi. Başyapıtı "*L'Esprit des Lois*"de (Kanunların Ruhu) kontroller ve dengeler sistemi ile bireyin özgürlüğünün güvence altına alındığı "kuvvetler ayrılığı" sistemi temel savını geliştirdi. Fransız ekolünde bireye duyulan inanç, Fransız Devrimi'nden (1789) sonra kesintili ve karamsar bir iyimserlik ve rasyonalizmle devam etti. Locke'dan başlayan söz konusu klasik fikirlerin Fransız Aydınlanması'yla bütünleşik etkisi, Amerika kıtasında ve Amerikan Anayasası'nda da kendini artarak gösterdi (Lee, 1968).

Buna karşılık, bilhassa Batı medeniyetlerini merkeze alarak, insan hak ve hukuku için olumlu gelişmeler yaşanmaya devam etse de Devlet bir özne olarak, modernizmin kendine açtığı yeni yollarda, birey üzerinden ve gerektiğinde bireyi kullanarak, yeni güçlenme ve baskı alanlarını pekiştirmekte maharetli bir aygıt olduğunu kanıtlamayı sürdürecekti. Bir sonraki bölümlerde bu duruma paralel olarak, 19. Yüzyıl'la artan modernist faydacılığın birey ve liberalizm aleyhine gelişim süreci vurgulanacak, 21. Yüzyıl'a geldiğimizde postmodern yeniden yorumlamacılığın, klasik liberal hak felsefesine dönüş için bir umut verip veremeyeceği daha net anlaşılacaktır.

Devlet, Rasyonel Faydacılık ve Modernizm Ekseninde Hapsolan Sosyal Liberalizm

19. Yüzyıl'a gelindiğinde, klasik liberalizmden büyük ölçüde bir kopuşun gerçekleştiği ve belki de etkileri hâlen süren "Faydacılık" yüzyılına girdiğimizi söylemek yanlış olmayacaktır. Faydacılığın babası sayılan Jeremy Bentham (1748-1832) ve Bentham'ın müridi olarak nitelenebilecek James Mill (1772-1836) gibi düşünürleri Hume ve Smith gibi öncüllerinden farklı kılan "maksimum fayda"nın sadece bilinçli bir çabanın ürünü olabileceğine duydukları sonsuz inançtı (Seth, 1912). Yakın tarihte ve günümüzde pek çok devleti ve kurdukları mekanizmaları da, makalemizin en başından bu yana anlatmak istediğimiz üzere modern devletin de istifade ettiği "rasyonel faydacılık" çizgisine getiren Bentham'ın ve takipçilerinin bu görüşleri, bitmeyen 19. Yüzyıl'la beraber nice hak temelinde ihlallerin de habercisi sayılabildi (Schofield, 2003). Bilimi arkasına alarak, her tür hazzı ve acıyı bir nevi ölçebileceğine duyduğu inançla Faydacılık ekolü, 17. Yüzyıl liberallerinin, kimilerine göre ilahi, kimilerine göre metafizik ve bilinçdışı açıklamalarına da karşı çıkıyor, Locke'un doğal haklar ve doğal hukuk teorisini de görmezden geliyordu (Schofield, 2003).

Babası James Mill'in "*On Government*" adlı çalışmasında anılan Benthamcı anlayışa mensubiyeti, tabiatıyla oğlu 19. Yüzyıl'ın önde gelen düşünürü John Stuart Mill (1806-73) üzerinde de etkili oldu (Mill ve Bentham, 1987). Oğul Mill, faydacı anlayış konusunda Bentham'la tümüyle aynı fikirleri paylaşmadı, ancak toplumun yapısı konusunda Bentham gibi, doğal hukuk ve toplum sözleşmesi teorilerini kullanan girişimlere mesafeli durdu; böylece Locke ve klasik çizginin diğer temsilcilerinden ayrılışı pekiştirdiği savunuldu (Alan, 2007). Öte yandan Mill, pek çok yazarın dile getirdiği gibi "sosyal liberalizm" anlayışıyla toplum genelinde "ticaret ve sanayi ruhunun ahlâki sorunları üzerine eğilerek doğuştan gelen eşitsizliklere, özellikle de fırsat eşitsizliğine vurgu yapmaktaydı" (Bayram, 2014: 2).

Mill ve onu takip eden 19. Yüzyıl liberal aydınların özünde 'insan'a ilişkin bir fikriyat bulunmaktadır. Bu fikriyatın, anılan 'insan'ı faydacılık ekseninde doğabilecek eşitsiz tutumlara karşı korumak adına bir tepki suretinde düşünülmesi mümkünse de, bu durum günün sonunda Mill gibi bir aydın için bile, "sosyalist düşüncelerden etkilenen ve pek çok noktada aynı düşüncede olduğunu" bu yönde kanıtlamış olan, "üretimden ziyade dağıtım koşulları ile servet ve gelirin yeniden bölüşümü üzerinde" önemli bir yeniden yaklaşım yaratmış oldu (Bayram, 2014). Sonuç olarak ise, 'fırsat' arayışındaki insanın etik ve adaletli hakem oluşu konusundaki kusurları nedeniyle, 'insan'ın korunması adına devlet mekanizmasına ve devlet tekelindeki hukuk aygıtına yeni yükler ve sorumluluklar tanımlanır hale geldi. Devletler, modern dönemdeki gücünü, sözü geçen yük ve sorumluluklar eliyle yitirmedi, bilakis her kıtada artmaya devam eden nüfus, genişleyen kentler ve ülkeler nezdinde daha da pekiştirdi.

Mill ve beraberindekilerin 19. Yüzyıl'ın ikinci yarısında klasik liberal düşünce geleneğini yıkma amacı olmasa da "modern sanayi toplumunun ürettiği sosyo-ekonomik sorunlara çözüm arayışları" onları bir sonraki yüzyıllar 'sosyal liberalizm' tartışmalarının bir tarafı hâline getirecekti. Bu noktada da, kronikleşen insani dramalara karşı, 'devlet müdahalelerine olumlu bakma', 'pozitif özgürlük anlayışını savunma', 'sosyal devlet anlayışını her koşula rağmen iletme' sosyal liberalizm kavramının temel yapıtaşları hâline geldi (Mill, 1965; Bayram, 2014). Söz konusu sosyal liberalizm taraftarları için her ne kadar insana ve haklarına duyulan temel inanç değişmese de, ortaya konan rasyonel ve toplum geneline yayılması amaçlanan faydacı temel, insanın yarattığı başta 'ulus-devletler' ve onlar arasındaki derin rekabeti (Yurdusev, 2012), tarihten gelen altyapıyla daha hak tanımaz ve yıkıcı etkilere açık hale getirmiş oldu.

Anılan faydacılık ekseninin belirginleşmesiyle, günümüz kimi akademisyenleri için de liberalizm eleştirisinin farklı suretlerde ortaya konduğu bir

zemin hazırlanmış durumdadır. Örneğin Holden, klasik bakış açısından liberaller, “hükümetin gücünün ve otoritesinin, yazılı veya yazısız anayasa/haklar beyannamesi gibi araçlarla düzenlemeye tâbi tutarak sınırlandırılmasını arzu eden insanlardan oluşmaktadır” der (1993: 16). Dolayısıyla bir hükümet, demokratik bir şekilde seçilse ve halkın egemenliğini ya da “genel iradeyi” yansıtsa bile, bireyleri korumak adına sınırlamalardan kurtulamayacaktır. Ancak, Bobbio (1990) bu surette liberal bir devletin demokratik bir devlet olmaması gerektiğinden ve “[liberal] bir hükümete katılımın oldukça kısıtlandığı ve varlıklı sınıflarla sınırlı olduğu” zamanların da bulunduğu savından hareket etmektedir. Bu şekilde, basit bir sağ-sol siyasi gelenekler çekişmesine benzer şekilde, bir bakıma “genel irade” ve toplumsal oydaşmanın ehemmiyetine karşı faydacılık prensibinden sonuna kadar yararlanıp güç kazanan “sınırlı kesimler”/elitler arasındaki tarihsel gerilime de işaret etmektedir.

Bu minvalde, liberal değerlerin eşitlikçi ilkelerle belirli bir çelişkiye sahip olabileceğini ve bu çelişkinin liberalizm ile demokrasi arasındaki başka bir gerilim alanı olarak okunabileceğini iddia edenlerin sayısı dönem dönem artış göstermektedir. Burada, liberalizmin özgürlüklere olan temel inancı örnek gösterilse de, özellikle ekonomik ve sosyal alanlar gibi birey topluluklarıyla ilgili meselelerde, bu özgürlüğün başkalarının “pahasına” olsa bile savunulabileceği, eleştirilerin odak noktası hâline gelmektedir (Bobbio, 1990: 33). Bu noktada, özgürlükçü geleneğin önde gelen isimlerinden Friedrich Hayek’e (2001) göre ise eşitlikçilik gibi bir gerekçe ile de olsa çoğunluğu oluşturan kitle, “istediğini yapmakta özgür” olduğu bir doğal durum içerisinde düşünülmemelidir. Ona göre böyle bir özgürlük, “halkın zulmü” ile doğrudan doğruya bağdaşmaktadır (Hayek, 2001: 109). Bu çerçevede, Held’in (2006) vurguladığı şekliyle, “yasal demokrasi” kavramı Hayek ve ona benzer liberallerin çizgisizlikle eş tutulabilir ve ona göre hukukun üstünlüğü ilkeleri yoluyla çoğunluğun sınırlandırılması, çoğunluk yönetiminden despotik eğilimlerin çıkmasının engellenen temel amaçlarından biri hâline gelir (Demirtaş, 2023: 34).

Dahl (1989) için ise “hem çoğunluk hem de azınlık aynı terazide tartılabilir”. Bu sava göre, “büyüklüğü ne olursa olsun” yönetici grup/elitler, bireylerin “doğal haklarına” engeller oluşturabilecektir. Bu duruma bağlı olarak, çoğunluğun azınlığa karşı “kusurlu” görülebilecek karakterine rağmen, mevcut bozukluğu başka diğer “kusurlu” görülen alternatif bir sistemle “değiştirmek” için tatmin edici bir neden de her zaman bulunamamaktadır (Dahl, 1989: 52). Dahl’ın belirttiği şekilde tatmin edici bir neden olmadan müdahalenin oluşmadığı, herkesin doğal haklarına saygı duyulduğu ve kimilerine göre gerekli görülen dışta veya içte “anarşi” bahanesiyle yapılan devletçi müdahaleler esnasında dâhi birey hukukunun en üst noktada tutulduğu zamanlar

genel doğrumuz hâline gelmiş midir? Tarihsel ve güncel gelişmeler ne yazık ki bunun tersinin olduğu muhtelif hadiseleri bizlere sunar. Özellikle teorik çerçevesini yukarıda ele aldığımız üzere 19. Yüzyıl'da pekişen ancak insanlık tarihi boyunca belirgin olan 'rasyonel faydacılık' ekseninde liberalizmin de, gittikçe güçlenen ve bu uğurda her şeyi araçsallaştıran devlet ve bürokratlarına karşı sessiz kalma sürecine girdiği düşünülebilir. Maddi ve manevi yeni fayda ve fırsatlar uğrunda devam eden anılan sessizlik dönemleri, esasen hepimize ait doğal haklarımızın durumunu ise dönem dönem tekrar değerlendirmemiz gerekliliğini bizlere hatırlatmaktadır.

Bu bağlamda tekrar altını çizmek gerekir ki, devletler ve parçaları çoğu zaman farklı ekonomik, siyasi veya sosyal konjonktürleri iç veya dış politikalarında, 'anarşinin bastırılmaması halinde her şeyin yok olacağı' ana teziyle kullanılmaktadırlar. 'Devletler ve parçaları' dediğimiz gerçeklik ise çoğu zaman, rasyonel fayda ve tabiatıyla rasyonel çıkar prensibiyle bir bütün halinde hareket etmeyi öğrenmiş ve kabullenmiş bireyler topluluğundan başka bir şey değildir. Anılan faydacılık ürünü teşekküller, yeri geldiğinde 'öteki' tabir edilen bir diğerinin doğal hakkının, 'anarşi', 'düzen(sizlik)' veya başka bir gerekçeyle sökülüp atılmasında beis görmemektedirler.

'Modern' Gardiyan Devlete Karşı Hukuk ve Doğal Haklarımız

Yukarıdaki tartışmalar ve eleştiriler bağlamında, ulus-devletin arzu ettiği ölçüde klasik doğal hak teoreminden sıyrılarak faydacı bir eksene oturan liberalizmin, 19. Yüzyıl bitip yeni bir yüzyıl başlarken Alman ekolünden bir sosyologun teorileriyle yeni bir döneme kapı araladığı görülmektedir. Anılan sosyolog olan Max Weber (1864-1920), liberal ekolün temsilcileri arasında ilk sıralarda zikredilmese de, dönemin sert rasyonalitesinin en iyi örneklerinden Alman düşünce tarzı içerisinde, özgürlükçü ve bireyin gücü odaklı bir düşünce sistematiğiyle eserlerini sundu (Ringer, 2004: 55-61).

Weber bununla birlikte, günümüz disipliner yaklaşımlarının temelini atan işlevsel ve bir nevi faydacı tezleriyle liberalizmi sırtlayan Batı geleceğinde etkisi bugün de silinmeyen modern devlet ve etkin bürokrasi fikriyatının sahibidir (Mommsen, 1965). Bu tür bir işlevselliği ve rasyonaliteyi, günümüze kadar uzanan etkin ve gereğinden fazla koruyucu yani bir nevi "Gardiyan" devlet anlayışıyla (Demirel, 2005) birleştirenler de ne yazık ki bu dönemden sonra baskılarını artırarak sürdürmüşler, bu esnada kendilerine, Hobbes, Machiavelli gibi tarihsel figürlerin yanına Weber'i de dayanak olarak seçmişlerdir. Bu yönüyle *Hobezyen* düşünce tarzının Locke gibi aydınların karşıt görüşleriyle daha öteye ilerletemediği devletlerin başat aktör

olduğu karamsar senaryonun geçerliliğini koruması adına, modern, sistematik, bilimsel ve rasyonel *Weberyan* ekolün, günümüze kadar ön aldığını söylemek mümkündür (Gane, 2004: 4-10).

Hangi açıdan bakılırsa bakılsın, daha en başta insanı, haklarını ve mirasını korumak ve basit gündelik sorunları hukuk temelinde çözmek amacıyla oluşturulan “devlet teşekkülü”, süreç içerisinde *Hobezyan* bir canavara veya *Weberyan* duygusuz bir makineye dönüşmüş müdür? Ne yazık ki uzak veya yakın geçmişe bakıldığında ve her şeyi dakikasında öğrenebildiğimiz günümüz “modern” dünyasında dâhi bu sorunun yanıtı sanırsınız ‘hayır’dan çok ‘evet’tir. Temel suçluyu aramak gerekir ise de, sistemsiz eleştirinin yanında, hangi ülkede olursak olalım yanı başımıza, yan sokağımıza, apartman/sokak komşumuza, şirket/ofisimizin üst veya alt katına kısaca bir kulak kabartmak da kâfi olabilecektir. Bu durumda rastlayacağımız ise, faydacılık düsturunu en bozuk haliyle hayatlarına nakşeden ve en basit hatalarının veya sorunlarının çözümünü dahi, tarihte veya günümüzde olduğu gibi kralının, devletinin, dini organının, babasının/annesinin, mezhebinin, amirinin veya bütün bunları kapsayan ‘hiyerarşik/merkezi otoritesinin kutsiyetine’ bağlayan kişi, akraba, yakınlar veya görevli/memurlar olacaktır.

Yukarıda bahse konu hak kayıplarının giderilmesi ve oluşan zararların tazmininde ise, hukuk ve adalet hâlen en büyük silahımızdır. Bu bağlamda, kimi zaman çoğu Batı halklarınca kurulan modern devlet teşekküllerini tartışmaya yer bırakmayacak şekilde daha hakkaniyetli ve yaşanması bulunulmasının altında ise, bu devletlerin, tarihte geçtikleri acı tecrübelerle attıkları adımların ‘rasyonel faydacı’ prensiplerin yanında ‘rasyonel hakkaniyet’ çizgisine uyumu yatmaktadır. Hakkaniyet odaklı bu tür sistemlerde bireylerin de yukarıda bahsettiğimiz merkezîliğe ve aileden başlayarak okullarına ve işyerlerine kadar inşa edilmiş kutsiyetlere karşı kendi öz hak ve hukukunun ardından gidişleriyle ve sessizliklerini yenmeleriyle paralel verdikleri hak mücadelelerinde daha kolay galip gelindiğini söylemek mümkündür. Topluca değerlendirildiğinde tek bir bireyden başlayarak genele yayılan hukuksal adımlar hâline gelen bu mücadeleler, devletin bireyi ve insanı anlamaktan uzak görünen soğuk yüzünü veya kimilerine göre *Hobezyan* veya *Weberyan* taraflarını da ılımanlaştırmakta, popüler bir ifadeyle nötrleştirmekte, ancak esas olarak bulunması gerektiği yer olan insana dair “doğal hakların koruyucusu” veya “gece bekçisi” noktasına getirmektedir.

Bu noktada, Yılmaz’ın isabetli şekilde değindiği üzere “adalet ontolojik olarak bireyde başlasa bile, reel olarak bireyler arası ilişkilerde ortaya çıkmaktadır ve bu ilişki biçimi epistemolojik düzlemde açıklanabilmektedir.

Dolayısıyla, adalet asıl olarak ‘düzen’ ve ‘ölçü’ye tekabül eder ve daha çok karşılıklı ilişkilerde somutlaşır. Bu bakımdan bir adalet teorisi, ideal olarak uyum ve iş birliğini esas alarak kaos ve çatışmayı dışarıda bırakacak şekilde, epistemolojik çerçevesini temel varlık olan bireysel ontoloji üzerine kurmaktadır” (Yılmaz, 2018: 68). Bu çerçevede, bir miktar daha maddi kazanç, unvan, yakınına istihdam, eşine dostuna destek veya aileden övgü, beklenti ve hevesiyle, birey ahlâkının ve temel insan haklarının tam tezat noktasında işlediğimiz fiiller, sarf ettiğimiz etik üstü söylemlerle adalet terazisini sarsmamız veya bozmamız, esasen aşırı güçlenen devletler eliyle inşa edilen ve gücün muhafazasında yeni krizlere muhtaç olunan yeni gerçekliklerle de kolay surette uyumlu hale gelebilmektedir. Bu durum, bireyler arası hukuk ve adaletin tam manasıyla tesis edilemediği bir ortamda, insan olarak hepimizin ve tabiatıyla günümüzde beraber yaşadığımız diğer tüm canlıların ve doğamızın da git gide erimesine, bireyden başlayarak toplu surette haklarımızın birer birer yitip gitmesine neden olmaktadır.

Bu sonuçlar karşısında, konu hakkında kayda değer felsefe tartışmalarında da ele alındığı üzere liberalizm gibi “özgürlüğü esas alan bir siyaset teorisi ‘iyi’ toplumun değil, ‘adil’ toplumun doğasını araştırmalıdır. Zira özgürlüğün korunması, barış ve güvenliğin sağlanmasını temin eden sosyal düzen mefhumu, adaletin gereklerini zorla uygulamayı öngörmektedir. Buna mukabil iyilik, hayırseverlik, dostluk, dayanışma gibi değer yargıları ya da toplumsal erdemler gönüllülük esasında ortaya çıkan ve dolayısıyla zorlamaya dayalı olmayan iyi bir toplumun önemli vasıflarıdır” (Yılmaz, 2018: 68). Keza, Berzeg, Türk siyasî hayatına ilişkin yaptığı yorumlardan birinde “bürokratik, hiyerarşiye, emir kumandaya bağlılıktır. Bu geleneğin içinde yetişmiş kadrolarla, gerçek anlamda demokratik parlamento oluşmaz. Bürokratların etkin olduğu siyasi parti, ister istemez, bürokratik hiyerarşi ve emir kumanda ile yönetim zihniyeti içine girer” demektedir (Berzeg, 1996: 21). Bu tespit, esasen devletin ve memurlarının müdahil olduğu veya içte veya dışta ‘anarşi’ ve ‘düzen’ mefhumlarının ardına saklanarak müdahil olma durumunda kaldığı pek çok diğer alan için de geçerli kabul edilmelidir.

Bahse konu müdahillğe en az düzeyde maruz kalmanın en emin yolu öncelikle bireyin, adil ve saygılı bir çerçevede kendi öz yaşamına dair düşünce veya eski tabirle tefekkür sürecinden tam manasıyla geçmesinde yatmaktadır. Anılan düşünce sürecinden sonraki pratik aşamada da postmodern düzlemin de altını çizdiği şekliyle (Lemert, 2006), mutlak iyiye ulaşmayı bir kenarda tutarak ve belki imkânsızlığını göz önünde bulundurarak, öncelikle mutlak adil ve karşısındakine hak çizgisinde yaklaşabilmesi, bunun aksini

iddia edecek her tür dış otoriteye karşı ise keza hak çizgisinde cevap verebilmesi anlatmak istediğimiz temel yargıyla uyumlu olacaktır.

Postmodern Düzlemde Liberalizmi Yeniden ve Birlikte Değerlendirmek

Makalemizde de özetle değindiğimiz üzere, postmodernizmin bir teori ve çözüm yolu olmadığına ilişkin elbette düşünce hayatından hala önemli itirazlar gelmeye devam etmektedir. Ancak bireyin ‘rasyonel zekâsını’ reddettiğine yönelik anılan itirazların, postmodernizmi sürekli surette ‘sanık sandalyesi’nde oturtmaması gerektiği, bilâkis yeni imkânlar tanınması zorunluluğu açıktır. Nitekim, postmodernizmin, bireye ve hayatına yaklaşım aşamasında, en ‘güçlü’ olanın hayatta kalması ana fikri üzerine kurulu ‘kutsal’ Realist retorikten ve bundan güç alan her tür devletçi ideolojiden daha liberal bir yaklaşım tarzı olabileceği düşünülmektedir.

Bu surette, postmodernizm-liberalizm arasında karşılıklı faydalanma sürecine duyulacak inanç tamamıyla boş bir umuttan ibaret değildir. Zira, bu tür bir süreçte, ulus-devletin yıkıcı geçmişi nedeniyle modernist ideale ve rasyonel dünyaya karşı radikal yaklaşımların ve muhalefetin bir toplamını içeren postmodernizm, klasik liberal fikriyatın hak ve adalet nosyonlarından istifade edeceği ölçüde yıkıcı ve kaotik taraflarını nötr hale getirebilecek, daha kabul edilebilir taraflarıyla da teorik boyutta anılır olacaktır. Yalnızca ‘çıkarcı’ odaklı ve ‘güç’ bazlı aktörler yerine, postmodernizmin üzerine inşa edildiği ‘yalın’ insanın veya bireylerin gücü ve bölünmez hakları bu manada en büyük yardımcıdır. Bu şekilde, ulus devletler ve onların ‘inşa edilmiş’ toplumlarını sorgular evrensel kesinlikler veya hakikatler üzerinde düşünmek de daha kolay hale gelebilecektir.

Modernizmin bürokratik yapılara ve karar alıcılara düzenli surette salık verdiği dış veya iç politika ayırımını bir kenara bırakarak, Devletin veya devlete benzer insanın yarattığı merkezi bir otoritenin yine insana karşı nasıl bir *Leviathan* hâline geldiğinin bu makalede sunulan kısa özeti ise bu minvalde önem kazanmaktadır. Hangi ülke veya toplumda olursa olsun bütün bu tarihsel ve sistematik otorite oluşumuna karşı, liberal teorinin Locke’tan Mill’e uzanan evrim sürecinde, düşünürler arasında şüphesiz farklar olsa da, temel ortak düşünceyi, mutlakiyete ve bugüne uyarlıysak, insan eliyle veya aklıyla yaratılmış doğal hak tanımaz yapay ve hiyerarşik güce karşıtlığı olarak belirtebiliriz. Bu durum, liberalizmin, siyasetten ekonomiye, üzerinde fikir yürütülen alan ne olursa olsun, mutlak ve keyfi güçten kaçınmakla ilgilendiği anlamına gelir. Hatta doğduğu anda dahi klasik liberalizmin o dönemin

fikriyatına karşı (bulduğumuz dönemin ‘modernist devletçi idealleri’ gibi) bir ‘başkaldırı’ veya bir nevi adı konamasa da 17. ve 18. Yüzyılların ‘postmodern’ düşünce tarzı olduğunu söylemek de mümkündür.

Günümüz önde gelen fikir insanlarının belirttiği postmodern kaygı da (Lyotard, 2014), esasen makale boyunca savunulan liberal öz ile benzer noktalarda birleşmektedir. Buna göre, aynı liberalizm gibi postmodernite de “özgürlüğü” ve “çoğulculuğu” ve insana ilişkin olanı “sivilleşmenin ve otoriter devlete karşı bir odak oluşturmanın koşulu sayar” (Kahraman, 2002: 19). Bazı yazarlara göre modernitenin bozulmuş diğer bir yüzü veya kaotik sonuçlara yol açabilecek tersyüz olmuş bir “devamı” olarak görülebilecekse de (Çabuklu, 2004: 7-13), anılan postmodernite kavramından, aşırılaştırmış iktidarların ve devlete dayalı güç odaklanmalarının birey lehine çözülmesinde, diğer bir deyişle inşa-sökümünde (*de-construction*) faydalı olabilecek yanlarından istifade edilebilecektir. Bu noktada klasik liberalizmin sözü geçen yeni dönemle uyumu ve yol göstericiliği kilit bir önemi haiz olabilecektir. Nitekim esasen, aralarındaki farklara rağmen Locke’dan Mill’e ana akım gelenek, sosyal liberalizm tartışmalarını da içererek devleti daha güçlü hale ister istemez getirmesine karşılık, bir siyasi otorite olarak hükümetin ve temsil ettiği devletin, can, mal güvenliği veya mutluluk arayışı gibi tamamen seküler amaçlar için var olması gerektiğini her daim teyit eder.

Liberal entelektüeller arasında dünyada devam eden bu fikir şalesinin yaklaşık 400 yıldır, günümüz demokratik kurumlarının genişlemesinin altında yatan önemli kaynak noktalarından biri olduğu unutulmamalıdır. Anılan klasik liberal fikriyatın, devletin son 200 yılda daha “meşru” ve “yasal” zeminlerle baskınlaşmaktan geri durmadığı, sosyal liberallerden güç aldığı ve faydacılık ekseninde daha çekici hale getirdiği modernist sahalara rakip olabilecek, bu makalede ele alınan “modern-üstü” veya “modern-sonrası” olarak da zikredilebilecek, ‘çoğulcu postmodern sorgulamalar çağı’nda kaynak noktalardan biri olmaya devam edeceği düşünülmektedir. Bu durum ‘Postmodern Liberalizm’ dediğimiz yeni bir dönemi beraberinde getirecek midir? Bu soru, hala tartışıla gelen ve devlet kutsiyetinin azami düzeye eriştiği bir çağda liberalizme yeni ümitler doğurabilecek bir boyutta ve ilerleyen çalışmalarda daha kapsamlı ele alınmalıdır. Ancak, ‘postmodern liberal’ olarak adlandırılan bir dönemde bu bağlamda devletin etki alanından uzak “hukukun ve adalet mekanizmasının” koruyuculuğu altında her tür yaşamın ve değerlerin korunması düsturuyla hareket edilmelidir. Böyle bir dönem, devletin ana düsturu olan “realist güvensizlik” ve “anında kınamaya hazır olmak” prensipleri yerine, “iyi niyet” ve “Öteki’nin de bireysel değerlerinin tanınması” prensipleriyle karakterize edilebilir (Szahaj, 2005: 69). Bu tür bir liberalizm ‘postmodern

hümanizm' ile uyumlu olacaktır ve John Rawls (1993) gibi modern dönem aydınlarının da üzerinde durduğu şekliyle her birey, diğerinin yalın 'özgürlük' ve 'eşitliğine' gerçek manada inandığı ölçüde saygıya değer kalacaktır.

Sonuç Yerine: 'Tanrı Devlet'ten Postmodern Liberal Bireye

Tarih boyunca belli bir merkezi otoritenin memurları, askerleri, işgüderleri veya sadece sempatanları bağlı oldukları devlet veya anılan hiyerarşik otoriteye atıfla inşa ettikleri kutsiyetlerin arkasına saklanmışlar ve esasen bu surette onlardan sonra veya önce yaşayan diğer milletlere mensup, ancak kendileriyle birebir aynı özellikleri haiz pek çok "görev sahibi" şahsiyetle aynı grupta yer alarak, cana, mala, hukuki veya sosyal mevcudiyete yönelik 'insan aleyhine eylemlerini' sürdürmüşlerdir. İnsanlık tarihi boyunca var olagelen bahse konu görev sahipleri, devlet ideasının insanlıktan tamamen soyut bir teşekkül olarak vücut bulduğu ana fikriyle ulus ve devlet inşa süreçlerine devam etmişler, bu bağlamda, kimi zaman mensubu oldukları toplumlarda kendilerine yeni görev ve sıfatlar da bahşederek tarihsel surette devletin ve devletçilik olgularının en sıkı takipçileri konumunda gurur vesilesi figürler hâline de getirilebilmişlerdir. Günümüze uyarladığımızda da, belirli bir "uygarlık" veya "modern yapıya" mensup olduklarını iddia etmelerine karşılık hâlen aynı düzenlerde görevlerine devam eden memur ve bürokratların hâkimiyetine, diğer bir deyişle kimi uzman yazarların ifadesiyle "bürokratik vesayet" tartışmalarında (Demirel, 2017: 145-148) bu pencereden bakılabileceği düşünülmelidir.

Bu çerçevede, sadece iç değil dış politika ölçeğinde de bu savın arkasında durulması olasıdır. Nitekim modern diplomasiyi şekillendiren Realist dış politika çizgisine, Amerika'da 20. Yüzyıl'ın ilk çeyreğinde önemli katkılar sunan Alman asıllı akademisyen Hans Morgenthau, "Devlet gerçekten de 'ölümlü bir Tanrı' hâline geldi ve zamanla ölümsüz bir Tanrı'ya inanılmayan bir çağda devlet var olan tek Tanrı hâline geldi" (Morgenthau, 1946: 197) demektedir. Bu sözleri 1946'da, kimilerine göre tam da modern ve rasyonel devlet anlayışının çıkmazlarının gün yüzüne çıktığı tarihteki en acımasız örneklerden Nazi Almanya'sının çöküşünden kısa süre sonra yazdığı "*Scientific Man vs. Power Politics*" eserinde sarf etmiş, günümüze değin, farklı yeni teorisyenler ve 'görev insan'ları onun düşüncelerini okuyup 'rasyonel ve reel amaçların' bekası adına takipçisi olmuşlardır.

Esasında, yüzyıllar içerisinde kimilerine göre "Tanrı nitelikli" devletler eliyle gerçekleşmeye devam eden tek taraflı ve insanın doğal haklarını (Locke, 1773 [1689]) yok sayan eylemler, belki de geçmişte iletişim ve teknoloji imkânlarının eksikliğiyle yaşananlardan habersiz kalmamız, günümüzde ise

insanın bir diğzerinin yaşadıklarına kayıtsızlığıyla süregelmiştir. Bu noktada, sadece kafalarında yaratılan iktisadi, sosyal veya siyasal devlet idealarına uygun davranmayı birincil amaç görenler ise, her bir insana ait olan ‘bölünmez’ ve ‘devredilemez’ doğal hakları tanımamazlıktan gelmeyi kolay surette meziyet kabul etmiş ve ettirmişlerdir. Ancak, bugün içinde bulunduğumuz kritik coğrafya itibariyle, 18. ve 19. Yüzyıllarda artarak süren, 20. ve postmodern karakteri her geçen gün daha da gün yüzüne çıkan içinde bulunduğumuz 21. Yüzyıl’da ise, acı yönlerini gelişen medya yöntemleriyle en ince ayrıntısına kadar öğrenmek durumunda kaldığımız savaş, çatışma, zorunlu göç ve bütün bu olumsuzluklara kaynaklık eden zalimane tutumların ortasında hepimiz bir nebze, ‘sanık’ olmasa da ‘şahitlik’ sandalyesinde oturan önemli konumlara gelmiş durumdayız. Sözü geçen acı hatıralarla içlerimizden bazıları ise, şüphesiz farklı noktalardan insana ve doğal haklarına dair konulara derinlemesine eğilmekte ve bizlere yeni çalışmalar ve eylemler için esin kaynağı olmaktadır.

Bu meyanda, ‘İnsan’ın ve insana ait olan ‘Liberalizm’in, modernizmle paralel rasyonel faydacı devlet ve devletçilik eylemlerine karşı makalemize konu bu bitmeyen yolcuğu dikkat çekicidir. Bu yolculukta yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen, hukuk ve adalet arayışları temelinde kuşku duymaktan geri durmayarak, tarihte ve zihinlerde inşa edilen yapay kutsiyetleri temel insan haklarını yani doğal haklarımızı korumak dürtüsüyle sorgulayanlar, tek düze hale getirilen sistematik kültürel yapıların ve kimi zaman Oryantalizm kısacasına saplanan yapay “medeniyet” tartışmalarının aşılmasında da belirleyici olacaklardır. Bu bağlamda, hızlı dijitalleşmenin de etkisiyle, sosyal ve sanal ağların birey görüşünü daha özgürce ve suretli surette herkese ulaştırabildiği günümüz postmodern sorgulayıcılığının ‘yıkıcı’ ve ‘sakıncalı’ addedilen yönleri bir kenara bırakıldığında, haklarını, adalet ve hakkaniyet ilkeleriyle korumaya çalışan ‘yalın birey’lerin sayısında her geçen gün gözlemlenen artış, klasik liberal fikriyat ve Locke’cu “Sivil Toplum” düsturlarıyla birlikte düşünüldüğünde, anılan postmodern döneme ve geleceğe yönelik daha ümitvar kalmamızı sağlamaktadır.

Kaynakça

- Ashley, D. (1991). Introduction: Postmodernism and the Social Sciences. *The Social Science Journal*, 28 (3), 279-287.
- Bayram, Y. (2014). J.S. Mill’in Liberal Düşünce Geleneği İçindeki Yeri Üzerine Bir Değerlendirme. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 49(1), 1-17.
- Berzeg, K. (1996). Neden Liberalim? *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı 1, 15-27.
- Berzeg, K. (1999). Liberalizm Üzerine Çeşitlemeler. *Yeni Türkiye Dergisi*, 5/25, 595-624.

- Bobbio, N. (1990). *Liberalism and Democracy*. New York, London: Verso.
- Butler, C. (2002). *Post-Modernism: A Very Short Introduction*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Cremin, C. ve Roberts, M. (2011). Postmodern Left-Liberalism: Hardt and Negri and the Disavowal of Critique. *Critical Sociology*, 37(2), 179-197.
- Çabuklu, Y. (2004). *Postmodern Toplumda Kriz ve Siyaset*. İstanbul: Pusula Yayınları.
- Çalkıvık, Aslı. (2017). Poststructuralism and Postmodernism in International Relations (Encyclopedia Chapter), *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*, 11/2017 Erişim adresi: <https://oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-10>.
- Dahl, R. (1989). *Democracy and Its Critics*. New Haven, London: Yale University Press.
- Demirel, T. (2017). Anayasa Değişiklik Teklifi Üzerine. *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı 85, 137-155.
- Demirel, T. (2005). Lessons of Military Regimes and Democracy: The Turkish Case in a Comparative Perspective. *Armed Forces & Society*, 31/2. 245-271.
- Demirtaş, M. (2023). Fear or No Need to Fear in The New Era? The Unfinished Discussion on Majority Rule. *HABITUS Journal of Sociology*, 4, 31-50.
- Der Derian, J. (2009). *Critical Practices in International Theory: Selected Essays*. Abingdon, Oxo: Routledge.
- Gane, N. (2004). *Max Weber and Postmodern Theory: Rationalization versus Re-enchantment*. New York: Palgrave Macmillan.
- Gellner, E. (2003). *Postmodernism, Reason and Religion*. London: Routledge.
- Gray, J. (1995). *Liberalism*. Berkshire: Open University Press.
- Hayek, F.v. (2001). The Political Order of a Free People. Ronald J. Terchek ve Thomas C. Conte (Ed.). *Theories of Democracy: A Reader* içinde (s. 92-112). Maryland: Rowman&Littlefield.
- Held, D. (2006). *Models of Democracy*. Cambridge, Malden: Polity.
- Hobbes, T. (1996). *Leviathan (Authoritative Text, Backgrounds, Interpretations)*. New York: W.W.Norton.
- Holden, B. (1993). *Understanding Liberal Democracy*. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.
- Huntington, S. P. (1993). The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs*. 72/3. 22-49.
- Jameson, F. (2001). Modernism and Imperialism. T. Eagleton, F. Jameson and E. W. Said (Ed.). *Nationalism, Colonialism, and Literature* içinde (s. 43-68). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Kahraman, H. B. (2002). *Modernite ile Postmodernite Arasında Türkiye: 1980 Sonrası Zihinsel, Toplumsal, Siyasal Dönüşüm*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Kuznar, L. A. (2008) *Reclaiming a Scientific Anthropology*. Lanham, MD: Altamira.
- Lee, C. (1968). *Western Political Theory (Part 3: Nineteenth and Twentieth Centuries)*. New York: Harcourt Brace.
- Lemert, C. (2015). *Postmodernism is not what you think*. London: Routledge.
- Locke, J. (1773) [1689]. *Second Treatise of Government*. Boston: Edes and Gill. Erişim adresi: <https://books.google.com/books/>

- Locke, J. (1817) [1689]. *An Essay Concerning Human Understanding*. Londra: Rivington. Erişim adresi: <https://books.google.com/books/>
- Lyotard, J.F. (2014). *Postmodern Durum*. (çev. İsmet Birkan). Ankara: Bilge Su Yay.
- Mara, G. M. ve Dovi, S. L. (1995). Mill, Nietzsche, and the Identity of Postmodern Liberalism. *The Journal of Politics*. 57/1, 1-23.
- Mill, J.S. (1965). Principles of Political Economy. J. M. Robson (ed.). *Collected Works of John Stuart Mill*. Toronto: University of Toronto Press.
- Mill, J.S. ve Bentham, J. (1987). *Utilitarianism and Other Essays*. (Derleyen: Alan Ryan). Harmondsworth: Penguin
- Mommsen, W.J. (1965). Max Weber's Political Sociology and His Philosophy of World History. *International Social Science Journal*, XVII, 1, 23-45.
- Morgenthau, H. J. (1946). *Scientific Man vs. Power Politics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Nietzsche, Friedrich (1954) [1873] On Truth and Lie in an Extra-Moral Sense. W. Kaufmann (ed.), *The Portable Nietzsche* içinde (s. 42-47). New York: Penguin.
- Ookerjee, S. (2007). *Human reason and its enemies: a rigorous critique of postmodernism*. 2007 - New Delhi: Promilla & Co.
- Rawls, J. (1993). *Political Liberalism*. New York: Columbia Uni.Press.
- Ringer, F. (2004). *Max Weber: An Intellectual Biography*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ryan, A. (2007). Liberalism. Robert Goodin ve Philip Pettit (Ed.) *A Companion to Contemporary Political Philosophy* içinde (s. 360-383). Oxford: Blackwell Publishers.
- Said, E. (1978). *Orientalism*. New York: Routledge.
- Salberg, D., Stewart, R., Wesley K. ve Weiss S. (2014). "Postmodernism and Its Critics", *University of Alabama, Department of Anthropology*. Erişim adresi: <https://anthropology.ua.edu/theory/postmodernism-and-its-critics/>.
- Saward, M. (1998). *The Terms of Democracy*. Malden: Polity.
- Schofield, P. (2003). Jeremy Bentham's 'Nonsense upon stilts'." *Utilitas*, 15.1. 1-26.
- Seth, J. (1912). *English Philosophers and Schools of Philosophy*. New York: Ams Press.
- Smith, A. (2022). *Milletlerin Zenginliği Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir İnceleme*. (çev. Mustafa Acar). İstanbul: Liberus Yayınevi.
- Spinoza, B. (2002). *Spinoza: complete works*. Indianapolis: Hackett Publishing.
- Szahaj, A. (2005). *Postmodern Liberalism as A New Humanism*. *Diogenes*, 52(2), 63-70.
- Tate Museum. (2023). *Definitions [Tanımlamalar]*. Erişim adresi: <https://www.tate.org.uk/art/art-terms/p/postmodernism>.
- Thompson, W. (2017). *Postmodernism and history*. Londra: Bloomsbury Publishing,
- Yayla, A. (2008). *Liberalizm*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Yılmaz, A. (2018). Adalet ve Sosyal Düzen Arayışında Özgürlük ve Eşitlik Çatışması. *Liberal Düşünce Dergisi*, Yıl: 23, Sayı: 89, Kış 2018, 65-76.
- Yurdusev, A.N. (2012). Ulus-Devlet: İnsanlığın En Tehlikeli İcadı. Tayyar Arı (Ed.). *Uluslararası İlişkilerde Post Modern Analizler-1: Kimlik, Kültür, Güvenlik ve Dış Politika* içinde (s. 59-69). Bursa: MKM.